

Koraljka Golub, dipl. knjižničar, Katedra za bibliotekarstvo, Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet u Zagrebu, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, kgolub@ffzg.hr

dr. sc. Srećko Jelušić, docent, Katedra za knjižničarstvo, Pedagoški fakultet u Osijeku, L. Jagera 9, 31 000 Osijek, sjelusic@pedos.hr

mr. sc. Snježana Radovanlija-Mileusnić, dipl. knjižničar, Muzejski dokumentacijski centar, Mesnička 5, 10 000 Zagreb, sradov@mdc.hr

Damir Pavelić, dipl. knjižničar, Knjižnica i dokumentacija, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Trg J. F. Kennedyja 6, 10 000 Zagreb, dpavelic@efzg.hr

Mogućnosti primjene zapisa Dublin Core, ONIX i UNIMARC u mrežnim knjižarama u Hrvatskoj

Sažetak

U radu će se opisati eksperiment koji su autori proveli u razdoblju od listopada 2001. do listopada 2002. godine na primjeni triju različitih zapisa omeđenih tiskanih publikacija (Dublin Core, ONIX i UNIMARC) u suradnji s mrežnim knjižarama u Hrvatskoj koje su se odazvale pozivu za suradnjom.

Cilj eksperimenta bio je utvrditi do koje su mjere različiti zapisi kompatibilni s programskim podrškama elektroničkih knjižara u Hrvatskoj, te što se nakladnicima koji su spremni sami ili uz pomoć knjižničara izrađivati zapise može preporučiti za rad u budućnosti.

Dugoročni je cilj da se počnu izrađivati metapodatci koji će biti kompatibilni s različitim mrežnim knjižarama i koji će omogućiti što bolju mrežnu dostupnost tiskanih i elektroničkih publikacija nakladnika i baštinskih institucija koje se bave nakladništvom.

Ključne riječi: Dublin Core, UNIMARC, ONIX, mrežne knjižare, suradnja, baštinske ustanove

Summary

The paper describes an experiment conducted in the period from October 2001 to October 2002, based on the application of three different records for printed monographs (Dublin Core, ONIX and UNIMARC) in cooperation with online bookshops in Croatia that wanted to participate.

The aim of the experiment was to determine to which extent do different records comply with software packages of Croatian online

bookshops, as well as what can be recommended to publishers willing to create records (by themselves or with a help from librarians) for the future.

The long-term aim was to start metadata creation that will be compatible with a variety of online bookshops and that will enable a better accessibility of print and electronic publications of heritage institutions that also publish.

Keywords: Dublin Core, UNIMARC, ONIX, online bookshops, cooperation, heritage institutions

1. Uvod

Mrežne knjižare (knjižare dostupne putem svjetske Mreže (World Wide Weba)) danas osiguravaju jednostavnu dostupnost publikacija širokom krugu korisnika Mreže.

Opis knjige u elektroničkom obliku u knjižarskoj, nakladničkoj i knjižničarskoj zajednici sadrži određen broj zajedničkih elemenata. Dok knjižnice u svijetu koriste različite inačice standardnog formata MARC, knjižare i nakladnici do prije nekoliko godina zapise o građi izrađivale su u svojim vlastitim formatima koje je mogao razmjenjivati samo mali broj sudionika. Godine 2000. svjetska nakladnička zajednica pokrenula je razvoj formata ONIX (Online Information eXchange) s ciljem olakšane razmjene elektroničkih podataka o publikacijama između nakladnika, knjižara i ostalih sudionika iz lanca prodaje knjiga. Danas ga primjenjuju velike nakladničke kuće i mrežne knjižare poput Ingrama i Amazona, a zbog nemalog broja zajedničkih elementa, zapise u ONIX-u već prihvaća Kongresna knjižnica (Library of Congress). Donedavno nije postojao knjižarski standard s informacijama o proizvodu koji bi se mogao usporediti s MARC-om, no danas ONIX osigurava bogate elemente poput sažetaka, stranice sa sadržajem, recenzije, dakle podatke koji mogu koristiti knjižničarima za nabavu, ali i korisnicima – vjeruje se da bi ovi podatci u OPAC-ima bili od značaja korisnicima koji su navikli na takve vrste informacija na mrežnim stranicama knjižara (Green 2001).

2. ONIX i interoperabilnost s drugim formatima

ONIX (Online Information eXchange) je format za razmjenu strojnočitljivih zapisa o publikacijama. Godine 2000. pokrenula ga je svjetska nakladnička zajednica s ciljem olakšane razmjene elektroničkih podataka o publikacijama između nakladnika, knjižara i ostalih sudionika iz lanca prodaje knjiga. Razvijaju ga EDItEUR (European Group for Electronic Commerce in the Book and Serials Sectors), američki BISG (Book Industry Study Group), britanski BIC (Book Industry Communication), čiji su članovi nakladnici, knjižari, knjižničari (uključujući Britansku knjižnicu (British Library)), i korisničke grupe (Francuska, Njemačka, Južna Amerika).

Nastao je zbog potrebe za standardizacijom formata koje koriste nakladnici u elektroničkom okruženju jer su izdavači, knjižari i ostali u lancu prodaje knjige prisutni na Mreži koristili vlastite formate pa je razmjena podataka bila otežana. Također se pokazalo da mrežne stranice koje sadrže više podataka o određenoj publikaciji (tzv. «book metadata») pospješuje njenu prodaju.

ONIX se uvelike temelji na IFLA-inim Functional requirements for bibliographic records, standardima EPICS (EDITEUR Product Information Communication Standards) koje su razvili EDITEUR, BISG i BIC, te na radu projekta <indecs> (Green 2001).

ONIX propisuje polja i način slanja podataka u tzv. ONIX Message. Postoji više od 200 elemenata podataka, od kojih je propisano nekoliko obaveznih (npr. autor, naslov, ISBN), dok su ostali izborni (npr. kritike, ulomci iz djela koji mogu biti u multimedijским formatima). ONIX Message skup je elemenata podataka definiranih tagovima u XML-u, a *template* je ONIX DTD. Prednosti XML-a su što je XML optimiziran za stvaranje složenih dokumenata i prijenos i razmjenu podataka između računala, naredbe su riječi iz svakodnevnog engleskog jezika, a XML softver nije skup. ONIX Message može sadržavati podatke o više publikacija. Podaci o publikaciji upisani u ONIX poljima i pohranjeni u bazi podataka organiziraju se korištenjem XML aplikacije i ONIX DTD-a. Šalju se Internetom kao i ostali podaci (ftp, privitak e-pošte). XML aplikacija i ONIX DTD koristi i primatelj (npr. mrežne knjižara) za verifikaciju integriteta podataka. Sadašnja inačica standarda je 2.0, a dostupna je na URL-u <http://www.editeur.org/onix.html>.

3. Suradnja zajednica koje se bave informacijom

Na svjetskoj razini IPA (International Publishers Association – Međunarodna udruga nakladnika) i IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions - Međunarodno društvo knjižničarskih društava i ustanova), surađuju na izradi raznih IFLA-inih izjava (npr. The IFLA Position on the World Trade Organization, The IFLA Internet manifesto), kao i u zajedničkim nastojanjima (Preserving the Memory of the World in Perpetuity: IFLA/IPA joint statement on the archiving and preserving of digital information; Publishers and Librarians Promote Freedom of Expression : IFLA/IPA Joint Press Release; pregovori s UNESCO-m o autorskim pravima s obzirom na njihova zajednička načela o autorskom pravu (IFLA/IPA - Publishers and librarians promote common principles on copyright in the electronic environment : joint press release). Knjižničarska i nakladnička zajednica surađuju na preradbi standarda ISBN u okviru standarda ISO, pri čemu je predložen najmanji skup metapodataka za ISBN koji se temelji na ONIX-u. Također se razmatra uskladivost sa sustavom za označitelje elektroničke građe (DOI - Digital Object Identifier) (International DOI Foundation Press Release), a u tijeku su i rasprave o uporabi DOI-a u nacionalnim knjižnicama (Njemačka, Nizozemska, SAD, GB) te o mogućoj uporabi DOI-a u muzejskoj zajednici.

Za očekivati je da će IPA i IFLA u budućnosti na mnogim područjima intenzivirati suradnju. Iduće desetljeće, naime, UNESCO je proglasio desetljećem čitanja, a IPA je već na svojoj godišnjoj konferenciji u Frankfurtu 11. listopada 2002. godine prihvatila informaciju o toj inicijativi i dala joj punu podršku.

U Hrvatskoj je suradnja započeta na razvoju Knjižnog informacijskog sustava koji vodi nakladnik «Faust Vrančić» (u lipnju 2002. održan je okrugli stol u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, na kojem su prisustvovali i članovi knjižničarske zajednice). Formalno povezivanje nakladništva i knjižničarstva prisutno je u nastavnom programu na akademskom stupnju obrazovanja knjižničara u sklopu izbornih kolegija Nakladništvo i knjižarstvo (Filozofski fakultet u Zagrebu, Pedagoškom fakultetu u Osijeku) i Elektronička knjiga (Filozofski fakultet u Zagrebu), ali i u sklopu drugih kolegija koji dotiču pitanja umrežavanja, bibliografske organizacije i kontrole i sl.

I knjižnice i nakladnici bave se publikacijama koje i jedni i drugi opisuju. Istodobno, knjižnice same objavljuju sve više. Pretpostavka je da svaka zajednica može imati koristi od podataka koje izradi druga zajednica. Primjerice, zapisi koje izrade nakladnici knjižnicama mogu pomoći pri odabiru i nabavi te mogu smanjiti troškove katalogizacije. Za nakladnike bibliografski opis u kojem postoje podaci o predmetu, normativni podaci, uputnice i sl. mogu poboljšati otkrivanje publikacija, a time i njihovu prodaju. Široka dostupnost publikacija koje objavljuju knjižnice može nakladnicima olakšati profiliranje njihovih izdavačkih planova. Te nove mogućnosti posebno su zanimljive manjim jezičnim zajednicama poput hrvatske, jer omogućuju daleko veću dostupnost inače nedostupnih publikacija.

Britanska knjižnica (British Library) i OCLC (Online Computer Library Center) razvili su tablicu za konverziju ONIX-a u UNIMARC i MARC21 (za sada ne i obrnuto). Potrebno je još izraditi alate za automatsku konverziju, iako će se određeni dijelovi morati raditi i ručno (npr. u engl. nakladnici riječi iz naslova pišu velikim početnim slovima, a knjižničari malim). Također postoje polja u UNIMARC-u koja ONIX ne sadrži i obrnuto, za što je također potrebno domisliti rješenja.

Određene nacionalne knjižnice nastoje osmisliti način na koji bi preuzimale bibliografske podatke od nakladnika u formatu ONIX, a za potrebe CIP-a (Cataloguing In Publication – Katalogizacija u publikaciji), bilo uz digitalni obavezni primjerak ili za obogaćivanje svojih kataložnih zapisa. Kongresna knjižnica (Library of Congress) već prihvaća zapise ONIX-a, a britanske, njemačke i švedske nacionalne knjižnice izjavile su da namjeravaju.

Na interoperabilnosti ONIX-a s ostalim zapisima radi se na nekoliko strana: ONIX u MARC, na čemu rade Britanska knjižnica (British Library), Kongresna knjižnica i OCLC; ONIX u Dublinsku jezgru; ONIX u SCORM (the US and potentially international learning object metadata standard), a posljednja dva nastojanja nisu objavljena. Također se radi na interoperabilnosti s DOI.

Britanska knjižnica (British Library) i OCLC razvili su tablicu za konverziju ONIX-a u UNIMARC i MARC21 (za sada ne i obrnuto). Potrebno je izraditi alate za automatsku konverziju, iako će se određeni dijelovi morati raditi i ručno (npr. u engl. nakladnici riječi iz naslova pišu velikim početnim slovima, a knjižničari malim). Također postoje polja u UNIMARC-u koja ONIX ne sadrži i obrnuto, za što je također potrebno domisliti rješenja.

4. Ispitivanje mogućnosti primjene različitih zapisa u hrvatskim mrežnim knjižarama

4.1. Uvod u ispitavanje

Ispitivanje je potaknuto trima razlozima: 1) nepostojanjem od strane nakladnika u Hrvatskoj usvojenog standarda za izradu zapisa o publikacijama, te posljedičnu nekompatibilnost u različitim mrežnim knjižarama, 2) slabom prisutnošću publikacija arhiva, knjižnica i muzeja u hrvatskim knjižarama, 3) razvojem ONIX-a kao formata koji je primjeren za elektroničku razmjenu zapisa između različitih sudionika u lancu prodaje i raspačavanja knjige. Krajnji su ciljevi potaći intenzivnu suradnju između knjižara i arhiva, knjižnica i muzeja kao nakladnika, te potaknuti raspravu o mogućnosti razmjene zapisa između knjižnica i mrežnih knjižara, odnosno nakladnika.

Cilj eksperimenta bio je utvrditi do koje su mjere različiti zapisi (DC, ONIX, UNIMARC) kompatibilni s programskim podrškama elektroničkih knjižara u Hrvatskoj, te što se nakladnicima koji su spremni sami ili uz pomoć knjižničara izrađivati zapise može preporučiti za rad u budućnosti.

Pretpostavka ispitivanja bila je da je za to najprimjereniji ONIX.

4.2. Provedba ispitivanja

Prema Culturenet.hr, projektu Ministarstva kulture RH i Instituta Otvoreno društvo – Hrvatska, koji teži objediniti informacijske izvore o hrvatskoj kulturi, u Hrvatskoj trenutno postoji sedam mrežnih knjižara: AGM d.o.o., Algoritam d.o.o., Golden Marketing d.o.o., Knjiga je knjiga, Moderna vremena d.o.o., Naklada Jesenski i Turk d.o.o. i Sveznadar. Ispitivanjem nisu obuhvaćeni nakladnici koji svoje proizvode nude na vlastitim mrežnim stranicama.

Iako postoji još nekoliko mrežnih knjižara, zamolba za suradnju na eksperimentu poslana je samo navedenim knjižarama. Suradnji su se odazvali Moderna vremena d.o.o., Knjiga je knjiga i Sveznadar, a zapise je prihvatila i proučila prva spomenuta knjižara.

Izrađeno je po šest zapisa u UNIMARC-u, Dublinskoj jezgri i ONIX-u. Zapise u ONIX-u provjerili su članovi na raspravištu o ONIX-u (ONIX_IMPLEMENT). Odabrane su publikacije čiji su izdavači baštinske ustanove, a u skladu s dugoročnim ciljem omogućavanja što bolje mrežne dostupnosti tiskanih i elektroničkih publikacija nakladnika i baštinskih institucija koje se bave nakladništvom. Zapisi monografskih publikacija

hrvatskih arhiva, knjižnica i muzeja u navedena tri formata poslani su mrežnim knjižarama s ciljem utvrđivanja kompatibilnosti s postojećim formatima i mogućnosti uvođenja standarda.

Tijekom ispitivanja stupilo se u vezu s nakladničkom kućom «Faust Vrančić», koja jedina u Hrvatskoj koristi ONIX za svoj Knjižni informacijski sustav (KIS). Svrha KIS-a jest prikupljati i pružati informacije o knjigama u Hrvatskoj, bilo u obliku kataloga Books In Print ili odabranih elektroničkih zapisa izrađenih u formatu ONIX korisnicima kao što su mrežne knjižare, raspačavatelji i knjižnice.

4.3. Zaključak ispitivanja

Pokazalo se da online knjižare u Hrvatskoj posjeduju vlastite formate i baze podataka, koji međusobno nisu kompatibilni. Svaki nakladnik i svaka mrežna knjižara izrađuje zapise u vlastitim softverskim paketima.

Mrežna knjižara «Moderna vremena» također posjeduje vlastiti softver i sam izrađuje zapise. Smatra se da bi Knjižni informacijski sustav bio pogodan za povlačenje zapisa ukoliko bi bili zadovoljeni sljedeći kriteriji: postojanje alata za konverziju zapisa i ažurnost izrade zapisa. U obzir dolazi i novi softver koji podržava ONIX, ali samo ukoliko je besplatan i dobro integriran s postojećim računalnim programima (npr. MS Access dobro je integriran s ostalim MS programima). Knjižara je spremna prihvatiti zapise o publikacijama arhiva, knjižnica i muzeja, posebice ako im se dostave i zapisi o tim publikacijama. Pri tome je važno da zapisi budu kompatibilni s njihovom postojećom bazom zapisa. Poželjno bi bilo da postoji i alat za konverziju. Knjižara se služi CIP zapisima, ali samo kao informacija o novim publikacijama, tj. zapisi se ne preuzimaju. Budući da je ONIX razvijen i pogodan za različite članove u lancu prodaje knjiga, MARC ne odgovara nakladničkim i knjižarskim bazama podataka, Dublinska jezgra nije dovoljno detaljna, vjeruje se da bi zbog vrste elemenata najpogodniji bio ONIX. No, kao temeljni kriterij za vrstu formata navodi se uskladivost s postojećim softverom.

Knjižara smatra da bi ostali nakladnici i mrežne knjižare bile spremne prihvatiti novo softversko rješenje ukoliko bi ono bilo besplatno i dobro integrirano s postojećim korisničkim programima. Također se vjeruje da je temeljni problem što se tiče razmjene zapisa na bilo kojoj razini taj što se nakladnici i mrežne knjižare ne bave izradom detaljnih zapisa i nemaju za to posebno zaduženu osobu. Predlaže se izrada smjernica za izradu zapisa u kojima bi se navelo koje je to osnovne elemente poželjno navesti. Razmjena je zapravo moguća je sve baze podataka koje knjižare i nakladnici koriste mogu međusobno razmjenjivati zapise, posebice uz pomoć konverzijskih alata. Iako knjižare i nakladnici za sada međusobno ne razmjenjuju zapise, knjižare bi bile spremne prihvatiti zapise od knjižnica, poput onih o publikacijama čiji su arhivi, knjižnice ili muzeji nakladnici.

Zbog malog odaziva želja nam je i dalje nastaviti u smjeru pravoga istraživanja u kojemu će knjižnice sudjelovati, a s krajnjim

ciljem uspostavljanja suradnje na razmjeni zapisa između nakladnika i ustanova poput knjižnica, arhiva i muzeja.

5. Završna razmatranja

Velike knjižare i nakladnici usvojili su ONIX, no proces je sporiji u manjih nakladnika. Osim nepoznavanja mogućnosti ONIX-a kao formata koji postaje međunarodni standard, problem može biti cijena postojećih komercijalnih softvera namijenjenih velikim knjižarama i nakladnicima. Od pomoći malim nakladnicima mogu biti agencije koje vrše konverziju u ONIX putem, primjerice, web-obrazaca. Mnogi nakladnici nadogradili su svoj postojeći sustav za ONIX. U Velikoj Britaniji BIC i Britanska knjižnica financiraju razvoj jeftinog sustava za PC koji bi se sastojao od editora SIMONE ("SIMple ONix Editor") i pratećeg alata za validaciju (Book Industry Communication agenda 2002 – 2003). U Hrvatskoj korištenje ONIX-a može potaknuti spomenuti Knjižni informacijski sustav u kojem se primjenjuje ONIX.

Kao što tvrdi Green (2001), ONIX može povećati i poboljšati protok bibliografskih informacija kao i drugih informacija o proizvodu u lancu raspačavanja publikacija, a predstavlja posebnu mogućnost za suradnju između nakladničkog i knjižarskog sektora s knjižnicama.

Autori će nastojati s rezultatima ovog eksperimenta upoznati nakladničku profesiju u Hrvatskoj te se usmjeriti ka detaljnom istraživanju primjene raznih formata zapisa.

Bibliografija

1. AGM. <http://www.agm.hr/> (11-10-2002)
2. Algoritam. <http://www.algoritam.hr/> (11-10-2002)
3. Amazon.com. <http://www.amazon.com> (11-10-2002)
4. Book Industry Communication agenda 2002 – 2003. <http://www.bic.org.uk/bicagenda.html> (11-10-2002)
5. Culturenet.hr. <http://www.culturenet.hr> (11-10-2002)
6. Danskin, Alan. UNIMARC, ONIX and the future. // IFLA council and general conference, August 16-25, 2001. <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/008-188e.pdf> (11-10-2002)
7. The digital object identifier. <http://www.doi.org/> (11-10-2002)
8. EDITEUR. <http://www.editeur.org/onix.html> (11-10-2002)
9. Eman, Jay ven. What can you do with XML today? // Bulletin of the American Society for Information Science and technology, 29, 1(2002). Str. 7-11.
10. The Glasgow declaration on libraries, information services and intellectual freedom. 2002. <http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-e.html> (11-10-2002)
11. Golden Marketing. <http://www.golden-marketing.hr/> (11-10-2002)
12. Green, Brian. ONIX, a new product information standard. // IFLA council and general conference, August 16-25, 2001. <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/008-188e.pdf> (11-10-2002)
13. The IFLA Internet manifesto. 2002. <http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm> (11-10-2002)
14. The IFLA position on the World Trade Organization. 2001. <http://www.ifla.org/III/clm/p1/wto-ifla.htm> (11-10-2002)
15. Indecs. <http://www.indecs.org/> (31-10-2002)

16. Ingram Book Group. <http://www.ingrambookgroup.com/> (11-10-2002)
17. International DOI Foundation Press Release. 2002. <http://www.doi.org/news/020319-Editeur.html> (11-10-2002)
18. International Publishers Association – IPA. <http://www.ipa-ue.org/> (11-10-2002)
19. ISBN.org. <http://www.isbn.org/> (11-10-2002)
20. Knjiga je knjiga. <http://www.knjigajeknjiga.com/> (11-10-2002)
21. Knjižni informacijski sustav – KIS. <http://www.knjiga.hr> (11-10-2002)
22. Moderna vremena online. <http://www.moderna-vremena.hr/> (11-10-2002)
23. Naklada Jesenski i Turk d.o.o. <http://www.jesenski-turk.hr/> (11-10-2002)
24. ONIX product information standards : release 2.0. <http://www.editeur.org/onixfiles2.0/onixfiles.html> (11-10-2002)
25. ONIX_IMPLEMENT : the Editeur email list. ONIX_IMPLEMENT@yahoo.com
26. Preserving the memory of the world in perpetuity: IFLA/IPA joint statement on the archiving and preserving of digital information. 2002. <http://www.ifla.org/V/press/ifla-ipa02.htm> (11-10-2002)
27. Publishers and librarians promote common principles on copyright in the electronic environment : IFLA/IPA joint press release. 2001. <http://www.ifla.org/V/press/ifla-ipa.htm> (11-10-2002)
28. Publishers and librarians promote freedom of expression : IFLA/IPA joint press release. 2002. <http://www.ifla.org/V/press/ifla-ipaprf.htm> (11-10-2002)
29. Sveznadar.com. <http://www.sveznadar.com/> (11-10-2002)

Prilog: Primjer zapisa u DC-u, ONIX-u i UNIMARC-u